

3. Politețea este firul roșu al întregului corpus.
4. Actele de vorbire se subordonează principiilor politeții și evidențiază dimensiunea afectiv-emoțională a comunicării.
5. În exprimarea reverențioasă se face apel la eufemisme.
6. Realismul operelor și al personajelor este configurat și cu ajutorul impoliteții.
7. Exprimarea disfemică devine un mijloc de sancționare a defectelor morale și fizice.
8. Ironia este un reglator al relațiilor sociale.
9. Limbajul are în universurile discursive studiate rol pragmatic”.

Sintetizând, cu toate că romanele supuse investigației reflectă o stratificare socială complexă, limbajul eroilor se remarcă prin unitate, manifestată prin consecvența formulărilor atât în stratul narativ, cât și în cel dialogal. Politețea constituie elementul central al întregului corpus analizat, actele de vorbire fiind subsumate normelor sale. Totuși, utilizarea eufemismelor coabitează cu principii promovate de impolitețe, care contribuie la realismul operelor și la conturarea veridică a personajelor. Exprimarea disfemică devine un mijloc de sancționare a defectelor morale și fizice, în timp ce ironia funcționează ca un mecanism de reglare a relațiilor sociale. Aceste observații subliniază funcția pragmatică a limbajului în cadrul actelor discursive prezentate.

Lucrarea se încheie cu ampla bibliografie care întregeste volumul de față și certifică munca asiduă a autoarei, concretizată în decurs de mai mulți ani. Această bibliografie este succedată de un rezumat redactat în limba engleză, ce îmbogățește valoarea academică a lucrării, facilitând integrarea, recunoașterea acesteia în circuitul științific internațional. Prin interpretarea atentă a fiecărui exemplu, Codruța Cozma demonstrează pregătirea teoretică riguroasă și capacitatea ei de a-și apropria termenii de specialitate într-un mod care reflectă o înțelegere profundă și o stăpânire riguroasă a conceptelor vizate. *Elemente de pragmatolingvistică și de retorică în opera lui Mihail Sadoveanu* reprezintă o contribuție valoroasă pentru studiile lingvistice, fiind un instrument util pentru cercetători din domeniul umanist.

Vincent Tomasso, *Nostalgias for Homer in Greek Literature of the Roman Empire*, London–New York, Routledge, 2024, 142 + IX p.

Cristian BAUMGARTEN
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.26>

Lucrarea recenzată, un studiu de recepție a poeziei homerice în perioada imperială, are la bază teza cu titlul ‘*Cast in Later Grecian Mould*’: *Quintus of Smyrna's Reception of Homer*, susținută în 2010, la Universitatea Stanford, iar ca autor pe Vincent Tomasso, cadru didactic și cercetător în domeniul studiilor clasice la Trinity College Hartford (Connecticut).

Volumul lui Tommaso surprinde punctele de convergență ale receptării epopeii homerice în literatura imperială, într-un studiu complex și detaliat de investigație filologică și nu mai puțin stilistică, dedicat multiplelor ecouri ale epicii homerice în istoria literară

a secolelor I–V, din perspectiva practicilor de receptare. Referința sa „hipotextuală” (p. 3), cum o numește, este *Posthomerica* lui Quintus din Smyrna (secolul IV?), care reia firul întrerupt de sfârșitul *Iliadei* pentru a nara finalul războiului împotriva Troiei și pregăti cititorul pentru începutul *Odiseei*.

Dedicând un spațiu generos poemului lui Quintus încă din preambulul lucrării („Introduction”, pp. 1–10), autorul identifică similitudini cu epopeea homerică la nivel de teme, motive și mijloace poetice, inclusiv hexamtru dactilic și formule, chiar dacă ultimele pot fi la Homer numai *hapax legomena*. Paginile 11–13 sunt dedicate unei treceri în revistă a celor cinci capitole ale volumului.

Quintus din Smyrna, prin prisma căruia Tomasso observă spectrul larg al receptării narațiunii homerice în primele trei secole după Cristos, narează căderea Troiei ca episod desfășurat înaintea ochilor minții cititorului, evocând lapidar și cu rezerve modelele culturale promovate de politica imperială romană. Lectura sa este de tip homerizant („homerizing”, p. 4), dar de ordin emulativ. Autorul nu discută dacă Quintus continuă în pur spirit ciclic narațiunea războiului descris de *Iliada*, dar observă că o lectură atentă relevă discontinuități și secvențe desprinse de contextul narativ arhaic (pp. 4–5).

Elitele intelectuale se raportau la textul homeric din dorința de recuperare a reperelelor identitare și datorită sentimentului de stabilitate pe care li-l ofereau aceste poeme cu valoare „scripturală” (Nagy, 2004, p. 27), contrar receptării populare, mai largi a lui Homer studiat în școli și alterat frecvent prin parafrizare. Interesul pentru textul homeric se devoalează, astfel, ca discurs nostalgic, specific perioadei imperiale, după cum ne mărturisește autorul în termenii lui Avlamis (2019, p. 160, n. 33): „nostalgia ca răspuns la problematica timpului, atât al autorilor, cât și al cititorului, produs al recepției homerice corespunzător circumstanțelor istorice și culturale în care se regăsesc comunitățile grecești din cuprinsul Imperiului roman” (p. 5).

În epoca imperială, practica *mimesis*-ului era decelabilă în vastul areal cultural aflat sub dominație romană, al comunităților vorbitoare de limbă greacă. Ce reprezenta însă pentru greci această cutumă a imitației? În răspunsul său, susținut de diferite opinii critice (Jameson, 1998, Kim, 2010), autorul își afirmă teza: „o nostalgie înăscută” („inbuilt nostalgia”, p. 6).

La polul opus este considerat stilul celei de a doua sofistici, practică imitativă de tip programatic, care exalta paradigma textuală homerică și modelul cultural aticist, neconstructivă în opinia autorului (*ibid.*).

Autorul consideră nostalgia un răspuns al intelectualității grecești la politica imperială romană, o formă de rezistență culturală, de care au dat dovadă autori precum Apollodor, Pausanias, Longin sau Dion, *Discursuri*, XI și LXI. Este nostalgia o formă de refuz al realității politice, sociale și culturale? Este ea o idealizare a trecutului, un subterfugiu (Bowie, 1970, pp. 3–4)? Sau perspectiva unei construcții identitare prin accesul la educația grecească *in genere* (p. 7)? Dacă nu ilustrarea unei forme de „revizionism homeric” (Bowersock, 1994, p. 11) (p. 8)?

Conceptul tehnic de *mimesis* nu poate fi însă asimilat nostalgiei (Whitmarsh, 2001), o stare afectivă aproximând un *statu quo* pierdut prin regresie, menită să fortifice eul în confruntarea cu un prezent deficient (p. 8).

Nostalgia lui Quintus nu vizează însă un timp trecut istoric sau politic, ci literar, în care anacronismele textului homeric nu sunt eludate, ci contrazise. Nostalgia sa este textualistă, dorință de revenire la universul epic al începuturilor, nu numai homeric, ci și hesiodic (p. 9).

Primul capitol, „Receptions in the Classroom” (pp. 14-35), ia în mod sistematic în discuție strategiile de receptare a textului homeric în școli, προϋπομνάσματα, exerciții de reformulare, rescriere, dezvoltare sau critică a unor pasaje epice, în comparație cu strategiile literare de care face uz Quintus în *Posthomerica* (p. 16). Practica receptării lui Homer, în versuri sau proză, era apanajul elitei culte, care avea să își pună amprenta asupra literaturii imperiale, căreia i-a fost tributar în parte și Quintus, deși strategiile sale interpretative sunt de extracție populară, specifice rapsozilor și homerizilor, ale căror producții poetice, centoanele, le-a cunoscut.

În viziunea autorului, lectura elitei culte consta fie în confutarea enunțului epic, fie în simpla lui imitare, în vreme ce lectura populară prefera să se adapteze auditoriului, căruia i se datorează diferitele tipuri de nostalgie. În perioada imperială, nostalgia era de tip «restaurativ» (Boym, 2001), iar demersul nu era individual, ci la inițiativa unei școli. În acest sens, Tomasso rămâne fidel interpretării istorico-literare a perioadei, anume că în literatura imperială s-a impus recepția de școală, nu cea individuală.

Virtuozitățile stilistice și adățiile narative la care recurgeau aceste două tipuri de lectură completau actul mimetic, interpretativ în ansamblu. *Mimesis* consta în imitare, nu în copierea stilului aticizant, fiind un act de „negociere cu trecutul” („negotiating with the past”, Whitmarsh, 2001 și Porter, 2003), nu o negociere a trecutului. O consecință a fost constituirea unei comunități de interpretare (Fish, 1980, p. 14) definită de „nostalgia culturală” (Hunter, 2018, p. 25) pentru epica arhaică, care și-a păstrat astfel conformația intactă.

Discursul imitativ al lui Dion din Prusa, de pildă, aproximează lectura de școală. Tradiția generată de această practică (ἠθοποιία) a furnizat o receptare relativ uniformă, datorită standardizării exercițiilor de lectură și recitare impuse învățăcelilor, o strategie eficientă de învățare al cărei obiectiv era dobândirea unui stil retoric propriu prin imitarea celui homeric (p. 16).

Intertextualitatea este o altă tehnică la care Quintus a recurs probabil în cazul repovestirii unor scene homerice în care mixează detalii din drama atică, cum este, de pildă, *Andromaca* lui Euripide (p. 24), dacă nu o formă de nostalgie pentru Homer a cititorilor lui culti, avizați, o dorință modernistă *ante litteram* de reciclare, reformulare și chiar inovare.

Un alt aspect discutat de autor se referă la punctele comune tehnicii rapsodice și retoricii sofistilor, cazul lui Pisandru (secolul III) fiind aparte, în ciuda scriiturii exemplare acesta nefiind sofist (p. 17). Aelius Aristides este un alt exemplu (p. 29), discursurile și strategia sa incluzând inserții și reformulări care nu alterează primul palier narativ al pasajului epic.

Posthomerica nu imită lexical *Iliada*, ci integrează (p. 28) un limbaj homeric generalizat, tipic, care nu parafrazează, cum afirmă Tomasso în ultimul capitol (p. 105). Imitarea textului homeric constă în refrazare, într-o transformare textuală dinamică, exercitativă, specifică exercițiilor de retorică de școală.

Abordarea critică sau respingerea (ἀνασκευή) enunțului homeric este tributară tendinței din perioada imperială de a pune sub semnul întrebării veridicitatea narațiunii homerice, cum este cazul lui Dion din Prusa în *Discursul troian* sau cel al lui Libanius în *Progymnasmata* I 1.2. (p. 31).

În raport cu textul homeric, inovatoare este *paranarațiunea*, cum sunt cazurile identificate în *Periegesis*, I, 21, 3 etc. a lui Pausanias, care constă în aspecte, dimensiuni și detalii narative neexplorate de către Homer, pe care Quintus le dezvoltă, forjând limba homerică într-o nouă tipologie narativă: „limba homerică pusă în serviciul unor narațiuni ne-homerice” (p. 33). Adaptează, astfel, cu ingeniozitate versul homeric, extinzând universul textului de referință.

Capitolul al doilea, „Popular Receptions” (pp. 36-57), ia în considerare subtipul poetic al centonului, care reparcurge versul homeric fără a-l copia, reelaborându-l selectiv în vederea expansiunii narațiunii.

Autorul nuanțează diferența dintre rapsozi și homerizi, cei din urmă fiind considerați apropiați de ceea ce numim astăzi actori profesioniști, anume teatralitatea, flexibilitatea și caracterul liber al reprezentării, spre deosebire de primii, care practicau o *performance* de tip gestual, dar static, creativi, dar atașați vechiului model recitativ, deși suscitau deopotrivă nostalgia publicului (pp. 39-46).

Dacă, de pildă, *Discursurile* XI și XXXII ale lui Dion reiau versuri homerice pentru a face referință la o temă diferită de cea originală, în schimb homerizii reunesc serii întregi de versuri, din diferite părți ale poemului, redispunându-le într-o ordine și unitate aleatorie, cu scopul accentuării, intensificării unui anume episod sau scene (p. 49), deși o atare practică putea fi la fel de bine derivată din cea rapsodică, mai veche (p. 51).

Alte strategii sunt, pe lângă reformulare, cea mai frecvent utilizată de autorii homerizanți, colajul și citatul, pe care autorul le exemplifică în *Anthologia Palatina*, IX, 458, 36 sau IX, 474, 23-24.

Receptarea populară a poeziei homerice a avut ca rezultat aceste versificări imitative ale homerizilor, care deschid sfera privată a lecturii către cea publică prin *performances* de tip dramatic, care uzează de tehnica improvizației: fuziuni și combinații de versuri provenite din *Iliada* și *Odiseea* deopotrivă, care exploatează în mod versatil materia epică, alături de parafrază și reformulări, compozițiile de tip centon fiind expresia unui nivel modest de educație și inspirație poetică.

Tomasso cântărește diferențele și similitudinile marcante dintre textele-receptacul ale tradiției homerice, fără a simplifica raportul interpret-sursă. Quintus, de pildă, nu preia mecanic conținutul, lexicul și frazarea sau versul homeric, ci îi sporește conținutul, amplexarea, perspectiva și semnificația, accentuând selectiv aspecte ale narațiunii care activează memoria publicului sau sensibilizează conștiința colectivă în raport cu epopeea (p. 51).

În vreme ce tendința critică contemporană asimilează între ele diferitele tipuri de receptare homerică: oratoria, exercițiile de școală și practica profesionistă a homerizilor (Greensmith, 2018), Tomasso pune în lumină diferențele dintre categoriile menționate, din perspectiva nivelului lor de educație și cultură (p. 56).

În capitolul al treilea, „Sources” (pp. 58-80), autorul discută modalitatea citării

surselor, element definitoriu pentru practica receptării homerice în perioada imperială. În această perioadă, criteriul bunei cunoașteri a textului homeric era semnul unui interes vital, reînnoit asupra naturii, rolului compilațiilor și al redescoperirii izvoarelor, în contextul anexărilor teritoriale și al luării în posesie progresive a patrimoniului culturii grecești de către puterea romană. Analiza sa istorico-literară vizează nu numai intertextualitatea, ci și polimorfismul textelor-receptacul. Prin juxtapunerea sau glisarea inedită a versurilor și transmutarea motivelor și a temelor homerice, recepția literară imperială a fost un proces complex de problematizare și reflecție asupra sensului trecutului și a tradiției.

Un alt exemplu din *Posthomerica* are ca protagoniste muzele: omițând invocarea acestora în cartea I, autorul o amână pentru cartea a XII-a, unde Quintus îmbină sursa homerică cu Hesiod: muzele sunt instanțe divine homerice, dar cu trăsături hesiodice, în calitatea lor de participante la narațiune (pp. 60-61 și urm.). Revizuirea textului homeric nu este inedită, *Palinodiile* lui Stesichor (secolul VI î.Cr.) constituindu-se ca abordare alternativă, dacă nu polemică, a narațiunii homerice (pp. 63-68).

Autorul ia în discuție și alte figuri ale tradiției interpretative homerice, precum Nonnos din Panopolis, *Dionysiaca*, posterioară *Posthomerica*, fiind un poem epic multiform (ποικίλον ὕμνον, I, 15), care rivalizează cu cel homeric, în ciuda selectivității lui la nivel de conținut.

În ce constă această revitalizare a tradiției? Potrivit autorului, preluarea și adaptarea narațiunii homerice are la bază o ficționalizare a surselor tributară orizontului de așteptare al publicului epocii imperiale, prin Homer, cultura greacă păstrându-și statutul și supremația (cf. Mheallaigh, 2014).

Dictys Cretensis (*Ephemeris belli Trojani*) și Dares Phrygius (*Acta diurna belli Troiani*) reprezintă un alt stil de receptare și interpretare homerică, prin ficțiuni de tip pseudo-documentarist și satirizant la adresa propriilor surse, care includ și texte sofistice.

Finalul capitolului menționează textul în proză al lui Ptolemaios, *Chennaios sau Istoria cea nouă*, precum și *Anthomeros* (*Souda*, 3037) în hexametri și douăzeci și patru de cărți, două exemple de satirizare a obsesiei citării surselor, tipică pentru perioada imperială.

Capitolul al patrulea, „Word Choices” (pp. 81-97), discută situarea literaturii imperiale, caracterizată de propriile selecții și opțiuni lexicale, în raport cu tradiția homerică.

În ce rezidă originalitatea demersului imitativ imperial? În cazul lui Quintus, dar nu numai, originală este îmbinarea limbii homerice („Homeric diction”) cu un lexic variat, reperabil de la Hesiod la poeții elenistici, mai cu seamă, la Callimach, poet sedus de ideea compunerii unui poem homeric elenistic, după cum Quintus a compus nostalgic un poem imperial homerizant (pp. 87 și 93).

Tomasso analizează, așadar, textura homerizantă a epicii lui Quintus, a cărei limbă literară (*diction*, p. 93) nu este însă homerică, în ciuda detaliului realist, căci, deși nu face abstracție de secolul în care trăiește și scrie, nu caută să îl pună cu toate acestea în evidență. Pare să invite mai degrabă la o lectură a prezentului, cu privirea întoarsă spre trecutul homeric, fără subsumarea primului celui de al doilea.

Capitolul al cincilea și ultimul, „Roman Ruptures” (pp. 98-119), are ca temă disonanța

provocată de diferența dintre conținutul receptat și expresia lui lexicală, fie la nivel de tendință arhaizantă în textul discutat al lui Quintus sau în *Biblioteca* lui (Pseudo-)Apollodor (secolul I/II), fie la nivel de „discontinuități temporale” (p. 101), pe care nu le consideră simple anacronisme (cf. James, 2009, pp. 364–373), semn al efortului lui Quintus de a concura cu narațiunea homerică.

Inspirat de critica modernă (Woolf, 1994, pp. 116-143 și Hadjittofi, 2007, pp. 357-358) în privința contextului și a culturii literare grecești din perioada dominației romane, autorul discută o serie de tradiții romane, cum este cea a lui Enea, din perspectiva mitografului Apollodor, care aparține însă epocii imperiale, nu a textului homeric (p. 108).

Din punct de vedere stilistic, Quintus aderă cu emfază la Homer (Maciver, 2012), similitudinile notate de Tomasso în *Posthomerica*, VI vădind reverența lui Quintus față de estetica homerică (p. 110), la care îl obligă, desigur, nostalgia.

Epilogul (pp. 120-122) evidențiază că variațiile la nivel de text, prin strânsa legătură dintre intertextualitate și hipotextualitate, oglindesc schimbările și transformările socio-culturale ale timpului (p. 120). Pentru o înțelegere nuanțată și în același timp integrală („holistic comprehension”, *ibid.*) a multiplelor receptări ale narațiunii homerice, autorul propune reconsiderarea epicii quintiene în contextul culturii oratorice sofiste.

Tradiția receptării textului homeric include atât forme necritice, restitutive, în cadrul unui nou context istoric și cultural, cât și „nostalgii reflexive”, potrivit expresiei autorului, generate de modalitățile înnoitoare ale recepției, în care publicul este încurajat să confrunte vechile forme și conținuturi cu noile așteptări sau sensibilități. Cu toate acestea, tradiția receptării este o formă de nostalgie care nu se situează neapărat la confluența dintre restituire și reflecție, ci își află sensul în amândouă deopotrivă (pp. 121-122).

O calitate metodologică a textului lui Tomasso este analiza straturilor inter- și intranarative ale receptării homerice. Sursele luate în discuție trec printr-un fin filtru analitic, a cărui rigoare filologică nu este disimulată.

Dacă textul lui Quintus este considerat un rezultat al întâlnirii tradiției homerice cu inovația receptării, nostalgia este revendicată ca perspectivă autonomă, specifică perioadei și arealului cultural dat.

Ajuns la finalul lecturii, cititorul rămâne cu o seamă de interogații fructuoase, dar și răspunsuri, cu privire la modalitățile și direcțiile de transmitere a textelor, la limitele interpretării tradiției de la o epocă la cealaltă, la riscurile implicate și asumate de orice demers hermeneutic. Rigoarea analizei multiplelor fețe ale intertextualității sau succintele clarificări de ordin filologic și terminologic aruncă o lumină nouă asupra receptării eposului homeric în perioada imperială și imediat următoare, amplificând și îmbogățind panorama cunoașterii critice a orizonturilor și sensibilităților literare ale antichității târzii.

Din punct de vedere editorial, în afară de bibliografia secundară (pp. 124-136), volumul lui Tomasso este prevăzut cu o listă a edițiilor bibliografiei primare utilizate (p. VIII-IX), cu patru tabele comparative, utile în decelarea diferențelor rezultate în urma practicilor de lectură ale textului homeric în perioada imperială (pp. 48, 49, 51 și 84) și doi indici, al locurilor citate, respectiv general, în care se regăsesc atât autorii, cât și temele, personajele sau titlurile operelor de recepție citate.

Bibliografie:

- ***. (2009). *A Companion to Ancient Epic*. J. M. Foley (ed.). Blackwell.
- Avlamiş, P. (2019). „Contextualizing Quintus: The Fall of Troy and the Cultural Uses of the Paradoxical Cityscape in *Posthomerica* 13”. *Transactions of the American Philological Association*, vol. 149, nr. 1.
- Bowie, E. (1970). „Greeks and Their Past in the Second Sophistic”. *Past & Present*, vol. 46, p. 3-41.
- Boym, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. Basic Books.
- Fish, B. (1980). *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretative Communities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Greensmith, E. (2018). „When Homer Quotes Callimachus: Allusive Poetics in the Proem of the *Posthomerica*”. *The Classical Quarterly*, vol. 68, nr. 1, p. 257-274.
- Hunter, R. (2018). *The Measure of Homer*. Cambridge University Press.
- Jameson, F. (1998). „Transformation of the Image in Postmodernity”, in *The Cultural Turn*, F. Jameson (ed.). Verso, p. 93-135.
- Kim, L. (2010). *Homer Between History and Fiction in Imperial Greek Literature*. Cambridge University Press.
- Maciver, C. (2012). „Flyte of Odysseus: Allusion and the Hoplōn Krisis in Quintus Smyrnaeus *Posthomerica* 5”. *American Journal of Philology*, vol. 133, p. 601-628.
- Mheallaigh, K. Ní. (2014). *Reading Fiction with Lucian*. Cambridge U. P.
- Nagy, G. (2004). *Homer's Text and Language*. University of Chicago Press.
- ***. *Ordering Knowledge in the Roman Empire*. (2007). J. König – T. Whitmarsh (eds.). Cambridge: Cambridge U.P.
- Porter, J. (2003). „Ideals and Ruins: Pausanias, Longinus, and the Second Sophistic”. *Pausanias: Travel and Memory in Roman Greece*. Susan E. Alcock et al. (eds.). Oxford U.P., p. 63-92.
- Quintus Smyrnaeus. *Transforming Homer in Second Sophistic Epic*. (2007). M. Baumbach, S. Bär (eds.). W. de Gruyter.
- Whitmarsh, T. (2001). *Greek Literature and the Roman Empire: The Politics of Imitation*. Oxford: Oxford U.P.
- Woolf, G. (1994). „Becoming Roman, Staying Greek: Culture, Identity, and the Civilizing Process in the Roman East”. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, vol. 40, p. 116-143.